

The religious and social works of Cosmas Aitolos and their broader significance

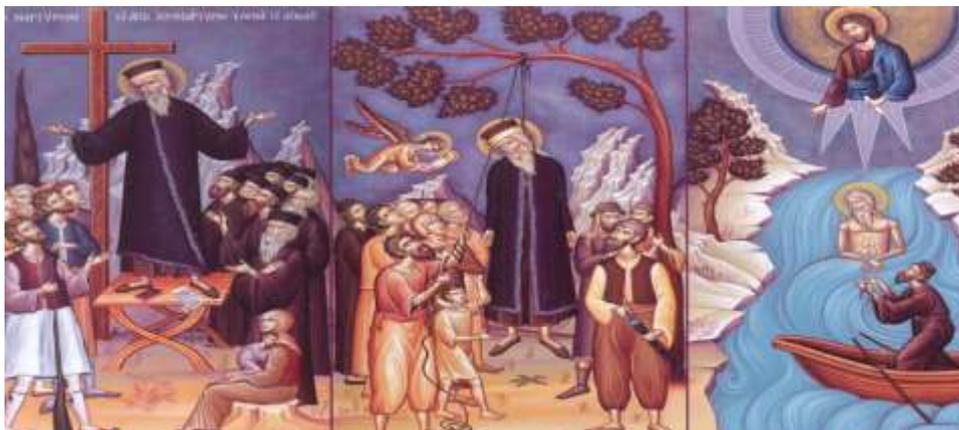
Dr Georgios Vlachos
Educational Attache
Consulate General of Greece,
Johannesburg, South Africa
Tel: 0027624602740

Abstract

The article in Greek, unpacks the religious and social works of the New Hieromartyr and Equal-to-the-Apostles Kosmas Aitolos (also known as Cosmas Aitolos, and St Cosmas the Aetolian) who was born in 1714 in Mega Dendron, Aitolia, Greece. As an outcome of four centuries of Turkish oppression in Greece, Kosmas received the patriarchal blessing in 1759 to travel wherever required, for however long as was required, and with independence, to reinvigorate Christianity in Greece. He is considered in many learned circles to have been the greatest missionary of modern Greece. Kosmas travelled throughout Greece and its islands, and also Albania for a period of 25 years, founding over two hundred schools and rural churches. On entering a village, he would request the villagers to plant a large wooden cross in the village square after which it was his custom to mount a bench next to the cross and preach to the villagers about the love of God and the Orthodox faith. The Muslims tried him on charges of conspiracy and sentenced him to death by hanging in August 1779 in Albania. St. Kosmas received from God the gift of prophecy, and was known to have prophesied on the creation of technologies centuries after his death.

He stated: "Things will come out of the schools that your mind does not even imagine... You will see in the field a carriage without horses running faster than a rabbit... A time will come when the earth will be girded by a thread (electrical power network and telephone lines)... A time will come when people will speak from one distant place to another, as though they were in adjoining rooms--for example, from Constantinople to Russia... You will see men flying in the sky like starlings, and throwing fire on the earth. Those who will live then will run to graves and will cry out: "Come out you who are dead so that we the living may enter." His achievements were indeed remarkable considering the difficult conditions in which he operated.

Keywords: Kosmas Aitolos, New Hieromartyr, Orthodoxy, Eastern Church

Source: <http://www.orthodoxchurchquotes.com/wordpress/wp-content/uploads/2013/12/st-kosmos-atilios-6.jpg>

ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΚΟΣΜΑ ΤΟΥ ΑΙΤΩΛΟΥ

ΤΟ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΤΟΥ

Ο Κοσμάς ο Αιτωλός γεννήθηκε στο χωριό Μέγα Δέντρο της Αιτωλίας το 1714¹. Έμαθε τα πρώτα γράμματα στην πατρίδα του κοντά σε κάποιο από τα μοναστήρια² που υπήρχαν στην περιοχή. Μαθήτευσε κοντά στον ιεροδιάκονο Γεράσιμο Λύτσικα στη Σιγδίτσα της Παρνασσίδος³. Το 1734 διορίστηκε ως «υποδιδάσκαλος» στη σχολή της Λομποτινιάς της Ναυπακτίας⁴. Κατόπιν, τον συναντάμε στο Ελληνομουσείο των Βραγγιανών, στα Άγραφα, γύρω στα 1737 ή 1738, όπου συμπληρώνει τις σπουδές του⁵. Αργότερα μετέβηκε στο Άγιο Όρος, στην Αθωνιάδα μαζί με άλλους Αιτωλούς και αργότερα στη μονή Φιλοθέου, όπου και χειροτονήθηκε Ιερομόναχος, παίρνοντας το όνομα Κοσμάς με το οποίο έγινε και γνωστός⁶. Τέλος, οι γνώσεις του ολοκληρώθηκαν με μαθήματα ρητορικής που πήρε από τον αδερφό του Χρύσανθο στην Πόλη, ο οποίος ήταν δάσκαλος στην οικογένεια του Ν. Σούτσου⁷.

ΟΙ ΠΕΡΙΟΔΕΙΕΣ ΤΟΥ

Την εποχή εκείνη παρατηρείται μεγάλη κατάπτωση του θρησκευτικού και ηθικού επιπέδου του λαού, αποτέλεσμα της οποίας ήταν η χαλάρωση, μείωση και σχεδόν εξάλειψη της χριστιανικής πίστης⁸.

¹Μεταξύ των μελετητών του υπάρχει διαφωνία ως προς τον τόπο γέννησής του. Ενώ όλοι δέχονται την Αιτωλία, διαφωνούν για το αν είναι το χωριό Μέγα Δέντρο κοντά στο Θέρμο, ή το γειτονικό χωριό Ταξιάρχης. Ο ίδιος, επανειλημμένα, αλλά αόριστα ανέφερε: «Η πατρίδα μου είναι ...από το Απόκουρον». Ωστόσο, ο πρώτος βιογράφος του Νικόδημος Αγιορείτης γράφει ότι ήταν από το Μέγα Δέντρο, ενώ ο Φ. Μιχαλόπουλος υποστηρίζει ότι γεννήθηκε στον Ταξιάρχη. Υπάρχει και μια άλλη παράδοση που αναφέρει ο Σ. Σάκκος ότι γεννήθηκε σε μια βουνοκορφή ανάμεσα στα δυο χωριά, που ονομάζεται «Προσκύνησι». Λαμβάνοντας υπόψη ότι ο Νικόδημος ήταν σύγχρονός του, θεωρούμε ότι το Μέγα Δέντρο ήταν η γενέτειρά του. Βλέπε σχετικά: Μαρία Μαμασούλα, *Πατροκοσμάς*, σελ. 7, Σ. Χριστοδουλίδης, *Βίος και ακολουθία Κοσμά Αιτωλού*, σελ. 13, Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία* σσ. 17-18, Γ. Μεταλληνός, «Κοσμάς ο Αιτωλός», σελ. 246, Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σελ. 23.

² Στην περιοχή υπάρχουν πολλά μοναστήρια, όπως της Αγίας Παρασκευής στη Μάντρα, του Τιμίου Προδρόμου στη Δερβέκιστα, της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στο Καταφύγιο, των Εισοδίων της Θεοτόκου στη Μυρτιά, της Παναγίας στο Βλοχό κ. ά.

³ Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, σελ. 18, Γ. Μεταλληνός, «Κοσμάς ο Αιτωλός», σελ. 246.

⁴ Μαρία Μαμασούλα, *Πατροκοσμάς*, σελ. 9, Γ. Μεταλληνός, «Κοσμάς ο Αιτωλός», σελ. 246.

⁵ Π. Βασιλείου, *Η επισκοπή Αιτζάς και Αγράφων*, σελ. 88, Φ. Μιχαλόπουλος, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, σελ. 14, Μαρία Μαμασούλα, *Πατροκοσμάς*, σελ. 9.

⁶ Νικόδημος Αγιορείτης, *Συναξαριστής Νεομαρτύρων*, σελ. 732, Γ. Μεταλληνός, «Κοσμάς ο Αιτωλός», σελ. 247, Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σελ. 26.

⁷ Νικόδημος Αγιορείτης, *Συναξαριστής Νεομαρτύρων*, σελ. 732, Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, σελ. 19.

⁸ Η κατάσταση αυτή παρατηρούνταν σε όλα τα μέρη της Ελλάδας. Ο Φ. Μιχαλόπουλος καταγράφει τη μαρτυρία του Ευγένιου Γιαννούλη για την περιοχή της Αιτωλίας: «...Η θρησκευτική πίστις των κατοίκων επίσης έχει σχεδόν εκλείψει. Σπάνιο πράγμα είναι παπάς εκεί. Γι' αυτό και πολλά παιδιά πέθαναν χωρίς να βαπτιστούν» σελ. 15. Για τη Θεσσαλία αναφέρει ότι η παιδεία ήταν σπανιότατο πράγμα και παιδεία και θρησκεία ήταν αμελημένα. Για τη Μακεδονία ότι επικρατούσε ακατανόμαστη

Ο Κοσμάς ο Αιτωλός, όμως, επηρεάστηκε βαθιά από την κοινωνική, και θρησκευτική κατάσταση, και γύρω στα 1760 «μετά από αυτοσυγκέντρωση, περισυλλογή και περίσκεψη» έφυγε από το Άγιο Όρος και πήγε στην Κωνσταντινούπολη, όπου και πήρε την άδεια και την ευλογία του Πατριάρχη Σωφρονίου Β΄ και άρχισε την ιεραποστολική του δράση, η οποία τελείωσε με το μαρτυρικό του θάνατο, το 1779⁹. Ο σκοπός του ήταν διπλός. Πρώτα επιδίωκε τη θρησκευτική ανύψωση του Γένους, κι ύστερα την ηθική του αναγέννηση¹⁰. Περίοδευσε σε ολόκληρη σχεδόν την Ελλάδα. Ξεκίνησε από τη Θράκη και τη Μακεδονία και συνέχισε στα νησιά του Αιγαίου. Στη συνέχεια, περνώντας από το Άγιο Όρος, κήρυξε εκεί σε σκίτες και μοναστήρια. Συνέχισε σε Μακεδονία, Θεσσαλία, Αιτωλία, Ακαρνανία, Άρτα, Πρέβεζα, Λευκάδα, Κεφαλονιά, Ζάκυνθο, Κέρκυρα, Ήπειρο, Β. Ήπειρο, όπου και παρέμεινε σημαντικό διάστημα, αφού οι εξισλαμισμοί και τα προβλήματα στο μέρος αυτό ήταν μεγαλύτερα από αλλού¹¹.

Το κήρυγμά του, σύμφωνα με τον Δ. Γιάκο, «ήταν ένα εύστοχο κράμα χριστιανικού συναισθηματισμού και λαϊκής πατρότητας». Τον χαρακτήριζε αυθορμητισμός και ικανότητα να παραμερίζει τα ανεπίκαιρα και να ασχολείται με την ουσία των πραγμάτων¹². Ο Σ. Σάκκος, μιλώντας για το χαρακτήρα του, αναφέρει ότι τον χαρακτήριζε η ταπεινοφροσύνη, η αφιλαργυρία και η αυταπάρνηση¹³. Διαθέτοντας ο Κοσμάς ο Αιτωλός αυτά τα χαρίσματα, κατενθουσίαζε τα πλήθη. Έτσι, στις περιόδους του τον ακολουθούσαν χιλιάδες άνθρωποι, αλλά και αρκετοί ιερείς.

ΟΙ ΔΙΔΑΧΕΣ ΤΟΥ

Ο λόγος του Πατροκοσμά και το ύφος του ήταν απλά. Επίσης, η χρήση παραδειγμάτων από τη ζωή των Αγίων, αλλά και από την καθημερινή ζωή των απλών ανθρώπων, ο ζωντανός και ζεστός διάλογος που αναπτυσσόταν κατά την επαφή του με τον κόσμο, αποδεικνύουν το λαϊκό χαρακτήρα του λόγου του, με τον οποίο πλησίαζε, όσο πιο καλά γινόταν, τους ακροατές του. Το κήρυγμά του, σύμφωνα με τη Μαρία Μαμασούλα, μπορεί να χαρακτηριστεί¹⁴:

-*Αγιογραφικό*. Βασικά στηρίζεται στην Αγία Γραφή, την οποία ερμηνεύει και αναλύει, έτσι ώστε να την κάνει γνωστή στους αγράμματους ακροατές του.

βαρβαρότητα και αγραμματοσύνη. Ο Φ. Μιχαλόπουλος, με τον ίδιο τρόπο, παρουσιάζει την κατάσταση σ' ολόκληρη την Ελλάδα. Βλέπε σχετικά: Φ. Μιχαλόπουλος *Κοσμάς ο Αιτωλός*, σσ. 14-27.

Βέβαια, σε όλα αυτά συντέλεσε η κοινωνική και οικονομική κατάσταση που επικρατούσε στη χώρα. «Η διείδυση του αποικιοκρατικού εμπορίου στην οθωμανική αγορά, η μονοπώληση της γης, η διάλυση των αγροτικών νοικοκυριών και της μικρής ιδιοκτησίας, η βαριά φοροείσπραξη, και οι αρπακτικοί πόλεμοι δημιούργησαν στρατιές εξαθλιωμένων κολίγων». Έτσι, η κοινωνική ζωή του υπόδουλου ελληνισμού έμοιαζε να έχει γυρίσει σε μια πρωτόγονη βαρβαρότητα. Βλέπε σχετικά Μ. Γκιόλιας, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, σελ. 24.

⁹ Μαρία Μαμασούλα, *Πατροκοσμάς*, σελ. 20, Γ. Μεταλληνός, «Κοσμάς ο Αιτωλός», σελ. 247, Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σελ. 40.

¹⁰ Φ. Μιχαλόπουλος, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, σελ. 52.

¹¹ Π. Αραβαντινός, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, σελ. 267, Μαρία Μαμασούλα, *Πατροκοσμάς*, σελ. 21, Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, σσ. 23-24, Γ. Μεταλληνός, «Κοσμάς ο Αιτωλός», σελ. 247, Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σσ. 57-61.

¹² Δ. Γιάκος, «Κοσμάς ο Αιτωλός», εφημ. *Καθημερινή*, 23-8-1959, σελ. 3.

¹³ Βλέπε σχετικά: Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σσ. 45-52.

¹⁴ Βλέπε σχετικά: Μαρία Μαμασούλα, *Πατροκοσμάς*, σσ. 93-98.

-*Θεοκεντρικό, Χριστοκεντρικό και Πατερικό.* Κέντρο και αναφορά αποτελεί ο Χριστός με τη ζωή, τη διδασκαλία του και το έργο του. Ωστόσο, πολύ συχνά γίνεται λόγος για τους Πατέρες της εκκλησίας και το σπουδαίο τους ρόλο.

-*Μυσταγωγικό αλλά και Πρακτικό.* Ο Κοσμάς ο Αιτωλός, ως Αγιορείτης μοναχός, είχε βιώσει τα μυστήρια, στα οποία προέτρεπε τους πιστούς να συμμετέχουν. Για να γίνει, όμως, κατανοητός, πολλές φορές, χρησιμοποιούσε σαφείς και σύντομες παραβολές και παραδείγματα πρακτικά παρμένα από την καθημερινή ζωή.

Σαφές και συγκεκριμένο. Τα θέματα που μιλούσε κάθε φορά ήταν συγκεκριμένα και φρόντιζε να γίνονται κατανοητά απ' όλους.

-*Σύγχρονο και επίκαιρο.* Αναζητώντας κάθε φορά σημεία επαφής, άγγιζε τα προβλήματα των ανθρώπων. Έτσι, έκανε λόγο για την εξαθλίωση, τη φτώχεια και παρακινούσε τους έχοντες υλικά αγαθά να προσφέρουν στους φτωχούς, έτσι ώστε να λάβουν την ανταμοιβή τους από το Θεό.

Προσωπικό και συμβουλευτικό. Είχε τη σφραγίδα της προσωπικής του ζωής, αφού ό,τι έλεγε ήταν βγαλμένο από τον αγώνα του και τη ζωή του και γι' αυτό είχε και χαρακτήρα συμβουλευτικό προς τους ακροατές του.

ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΚΟΣΜΑ ΤΟΥ ΑΙΤΩΛΟΥ

Είναι γνωστό ότι την εποχή εκείνη η επιρροή της εκκλησίας όσον αφορά στην εκπαίδευση και την αγωγή των ανθρώπων ήταν πολύ μεγάλη. Έτσι, ενδιαφέρθηκε για το κτίσιμο σχολείων, αλλά και εκκλησιών. Γινόταν λόγος για συνεργεία τεχνιτών που ακολουθούσαν τον Άγιο γι' αυτό το σκοπό. Μιλούσε για τον εκκλησιασμό των πιστών και έδινε σχετικές συμβουλές: «*Ημείς οι ευσεβείς χριστιανοί όταν πηγαίνουμε εις την εκκλησίαν να στεκώμεσταν με ευλάβειαν...*»¹⁵. Επίσης, έδινε μεγάλη σημασία στην αργία της Κυριακής η οποία είχε και σχέση με τον εκκλησιασμό των ανθρώπων¹⁶. Το γεγονός αυτό άλλωστε έγινε και η αιτία του θανάτου, όπως θα δούμε στο σχετικό κεφάλαιο που αφορά το τέλος του¹⁷. Έτσι, για να πείσει του πιστούς να πηγαίνουν την Κυριακή στην εκκλησία και να μη δουλεύουν, έλεγε στις διδασχές του: «*Επάνω εις έξι ημέρες τα έκαμεν όλα (ο Θεός), εις δε την έβδομην ημέραν, ήγγουν την Κυριακήν, ησύχασεν δίνοντας και εις ημάς παράδειγμα ότι έξι ημέρας να εργαζόμεθα διά τα κοσμικά και γήινα πράγματα και την αγίαν Κυριακήν να ησυχάζωμεν και να απέχωμεν από αυτά και να εργαζόμεθα τα ουράνια. Ηγγουν από όλον το ταχύ να πηγαίνωμεν εις την εκκλησίαν...*»¹⁸.

Ο Κοσμάς ο Αιτωλός, γνωρίζοντας πολύ καλά το σημαντικό ρόλο της εκκλησίας την εποχή εκείνη, έδινε μεγάλη σημασία στη λατρευτική της ζωή, η οποία βοηθούσε στη σύσφιξη των δεσμών των μελών της κοινότητας της εκκλησίας, αλλά και στην κοινωνικοποίησή τους. Τον απασχολούσε, ιδιαίτερα, η *τέλεση των μυστηρίων* από την πλευρά των χριστιανών¹⁹. Έτσι, απευθυνόταν προς τους ιερείς, κάνοντας λόγο για την αξία του *Βαπτίσματος*, γιατί η σκλαβιά και η αγραμματοσύνη πολλών ιερέων είχαν

¹⁵ Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, Διδαχή Β1 σελ. 191.

¹⁶ Φ. Μιχαλόπουλος, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, σελ. 55, Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, σελ. 84, Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σελ. 218.

¹⁷ Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σελ. 220.

¹⁸ Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, Διδαχή Α2, σσ. 160-161.

¹⁹ Γ. Μεταλληνός, «Κοσμάς ο Αιτωλός», σελ. 247.

απομακρύνει τους πιστούς από πολλές λατρευτικές εκδηλώσεις²⁰: «Και να βαπτίζετε η αγιωσύνη σας, άγιοι ιερείς, τα παιδιά της ενορίας σας με την γνώμη και σκοπόν της αγίας ημών ανατολικής και αποστολικής Εκκλησίας»²¹. Μεγάλη, επίσης, σημασία έδινε και στα μυστήρια της *Εξομολόγησεως* και της *Θείας Κοινωνίας*²². Πίστευε ότι με αυτά τα δυο μυστήρια, στα οποία έπρεπε να συμμετέχει ο πιστός, συγχωρούνταν οι αμαρτίες του. Έλεγε χαρακτηριστικά για τον ανεξομολόγητο: «Ο ανεξομολόγητος άνθρωπος είναι όμοιος με έναν αβάπτιστον και είναι αδύνατον να σωθή...»²³.

Στις διδαχές του, που αφορούσαν στη λατρευτική ζωή, έκανε λόγο και για την *προσευχή* των πιστών²⁴: «Να προσεύχεσθε πάντοτε την αυγήν και το βράδυ και μάλιστα το μεσόνυκτον όλον οπού είναι ησυχία»²⁵. Ωστόσο, η προσευχή πρέπει να συνδυάζεται με τη νηστεία²⁶, για την οποία αναφέρει: «Πρέπει και ημείς οι ευσεβείς χριστιανοί να νηστεύωμεν πάντοτε, μα περισσότερο την Τετράδην, διατί επουλήθηκε ο Κύριος και την Παρασκευή...»²⁷.

Επίσης, ασχολείται με το *σημείο του Σταυρού*, που το θεωρεί το σημαντικότερο εφόδιο του Χριστιανισμού, «γιατί ο Σταυρός του Κυρίου είναι το όπλο κατά του Διαβόλου»²⁸. Σχέση με την προσευχή και το σημείο του σταυρού έχει και η *λατρεία των εικόνων*. Προσπαθώντας να διαφωτίσει τους πιστούς σ' αυτό το θέμα, τονίζει: «Ημείς οι ευσεβείς χριστιανοί, μην ημπορούντες να ανεβούμεν εις τον ουρανόν να προσκυνήσωμεν τον Θεό μας, κάμνομεν τας αγίας εικόνας και προσκυνούμεν την μορφήν τους διά την αγάπην του Θεού μας και όχι πως προσκυνούμεν τα σανίδια, καθώς και εσείς δεν προσκυνάτε το χαρτί και το μελάνι»²⁹.

Σημαντικότερη θέση στο λόγο του Αγίου Κοσμά όσον αφορά στη λατρευτική ζωή των πιστών κατέχουν οι αναφορές στην *Παναγία*. Αναφερόταν συχνά σ' αυτή και στις εκδηλώσεις γύρω από το πρόσωπό της, προτρέποντας τους χριστιανούς³⁰: «Να έχετε ευλάβειαν εις όλους τους Αγίους της Εκκλησίας μας, ναι, μα περισσότερο να έχετε χίλιες φορές εις την Δέσποινά μας την Θεοτόκον Μαρίαν...είναι κυρά και βασίλισσαν του ουρανού και της γης...»³¹. Άλλα πρόσωπα, τα οποία αναφέρει εκτός από την Παναγία, είναι οι Απόστολοι και οι Πατέρες, τους οποίους προβάλλει ως παραδείγματα προς μίμηση, αλλά και πρόσωπα τα οποία παρέβησαν το θεϊκό νόμο, όπως ο Ιούδας, τα οποία αποτελούν παράδειγμα προς αποφυγή³².

²⁰ Μαρία Μαμασούλα, *Πατροκοσμάς*, σελ. 52, Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σσ. 167-171.

²¹ Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, Διδαχή Β2, σσ. 220-221.

²² Μαρία Μαμασούλα, *Πατροκοσμάς*, σσ. 54-55, Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, σελ. 82, Γ. Μεταλληνός, «Κοσμάς ο Αιτωλός», σελ. 247, Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σελ. 177.

²³ Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, Διδαχή Α2, σελ. 163, Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σελ. 172.

²⁴ Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σελ. 244.

²⁵ Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, Διδαχή Ε, σσ. 273-274.

²⁶ Βλέπε σχετικά : Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σσ. 235-237.

²⁷ Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, Διδαχή Γ, σσ. 233-234.

²⁸ Μαρία Μαμασούλα, *Πατροκοσμάς*, σελ. 98.

²⁹ Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, Διδαχή Ε, σελ. 271.

³⁰ Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σελ. 105.

³¹ Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, Διδαχή Ε, σσ. 283-284.

³² Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, σελ. 83.

ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΚΟΣΜΑ ΤΟΥ ΑΙΤΩΛΟΥ

Ο Πατροκοσμάς, με το λόγο του και τη δράση του, προσπάθησε να αναμορφώσει αυτή την κοινωνία. Πρωτοπόρος και επαναστάτης, αγωνίστηκε για κοινωνική δικαιοσύνη, για ισότητα δικαιωμάτων, μίλησε για κοινωνική και κρατική πειθαρχία, για περίθαλψη των φτωχών και ορφανών, για την ανύψωση της θέσης της γυναίκας³³.

Παρακολουθώντας τις διδαχές του, παρατηρούμε:

-*Κάνει λόγο για ισότητα των ανθρώπων απέναντι στο Θεό.* Έτσι, απευθυνόμενος σ' ένα γύφτο, τον οποίον οι συγχωριανοί του δεν τον καταδέχονταν και τον περιγελούσαν, λέει χαρακτηριστικά: «...ωσάν είσαι βαπτισμένος εις το όνομα της Αγίας Τριάδος και φυλάγης τα πραστάγματα του Θεού, πηγαίνεις εις τον Παράδεισον και χαίρεσαι πάντοτε, και εγώ οπού δεν είμαι γύπτος, ωσάν δεν κάμω καλά, πηγαίνω εις την κόλασιν και καίομαι πάντοτε»³⁴.

-*Δε δέχεται την κοινωνική αδικία και καταδικάζει τον εύκολο πλούτο εις βάρος των άλλων με αρπαγές και αδικίες*³⁵. Διδάσκει: «Να κλαίετε και να θρηνητέ, όσοι ζήτε με αδικίες και αρπαγές, διότι όλα αυτά είναι αφωρισμένα και καταραμένα...»³⁶. Όσο για τη συσσώρευση του πλούτου και τις περιττές πολυτέλειες, μιλάει με καυστικά λόγια: «Δεν μας έδωκεν ο Θεός τον πλούτον διά να πολυτρώγωμεν και να κάνωμεν πολύτιμα φορέματα και παλάτια υψηλά, να χορεύουν τα ποντίκια αύριο και οι πτωχοί να αποθαίνουν από την πείναν»³⁷.

-*Ευλογεί την έντιμη εργασία, την εργασία που εξασφαλίζει στον άνθρωπο τα απαραίτητα για τη ζωή*³⁸: «Να βγάζετε το ψωμί σας με τον ιδρώτα σας, διότι είναι ευλογημένο και, αν θέλης, δώσε κομμάτι από εκείνο το ψωμί του πτωχού, με εκείνο αγοράζεις τον Παράδεισον»³⁹.

-*Προτρέπει τους ανθρώπους να σέβονται την περιουσία των άλλων και για να ζητήσουν συγχώρεση στο Θεό και να προκόψουν θα πρέπει να επανορθώσουν με τις αδικίες που έχουν κάνει*⁴⁰: «Αν θέλης να σε συγχωρέσει και εσένα ο Θεός, συγχώρεσε και εσύ τον αδερφόν σου...»⁴¹.

-*Με τον σεβασμό της περιουσίας των άλλων είχε σχέση και η εξάλειψη της ληστείας, γιατί την οποία έκανε λόγο*⁴². Έτσι συμβούλευε τους κλέφτες και τους αρματολούς «να μην κακοποιούν τους ομογενείς και ομόθρησκους τους, και να αποφεύγουν τους διαπληκτισμούς μεταξύ τους»⁴³.

-*Ζώντας σε μια εποχή που η κοινωνία ήταν ανδροκρατούμενη και η θέση της γυναίκας ήταν υποτιμημένη, μιλάει για την ισότητα άνδρα και γυναίκας.* Θεωρεί την θέση

³³ Φ. Μιχαλόπουλος, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, σελ. 55, Μαρία Μαρμασούλα, *Πατροκοσμάς*, σελ. 167, Κ. Μαραγιάννης, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, σελ. 10.

³⁴ Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, Διδαχή Α1, σελ. 138.

³⁵ Φ. Μιχαλόπουλος, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, σελ. 59, Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, σελ. 84, Γ. Μεταλληνός, «Κοσμάς ο Αιτωλός», σελ. 248, Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σσ. 222-223.

³⁶ Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, Διδαχή Α2, σελ. 169.

³⁷ Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, Διδαχή Β1, σελ. 190.

³⁸ Κ. Μαραγιάννης, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, σελ. 10, Γ. Μεταλληνός, «Κοσμάς ο Αιτωλός», σελ. 248, Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σελ. 222.

³⁹ Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, Διδαχή Α1, σελ. 137.

⁴⁰ Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σελ. 221.

⁴¹ Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, Διδαχή Α2, σελ. 158.

⁴² Φ. Μιχαλόπουλος, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, σελ. 55.

⁴³ Μαρία Μαρμασούλα, *Πατροκοσμάς*, σελ. 171.

της γυναίκας δίπλα στο άνδρα και δεν την τοποθετεί παρακάτω απ' αυτόν, καταδικάζοντας έτσι όλους αυτούς που την θεωρούσαν κατώτερη από τον άνδρα⁴⁴: «Πρέπει και εσύ, ω άνδρα αδελφέ μου, να μην μεταχειρίζεσαι τη γυναίκα σου ωσάν σκλάβο, διότι πλάσμα του Θεού είναι και εκείνη ...»⁴⁵.

Προεκτείνοντας το θέμα αυτό, αναφέρεται και στο γάμο. Συμβουλεύει τους ανθρώπους για την ιερότητα αυτού του μυστηρίου, την προετοιμασία, αλλά και την ελεύθερη συγκατάθεση και των δυο μελλοντικών συζύγων, έτσι ώστε να είναι ευλογημένοι και ευτυχισμένοι. Θεωρεί την ευτυχία της οικογενειακής ζωής «αποτέλεσμα αρμονικής επικοινωνίας και συνεργασίας των δυο συζύγων»⁴⁶.

-Θεωρεί πολύ σημαντικό το ρόλο των γονιών όσο αφορά στην κοινωνικοποίηση του παιδιού. Πιστεύει ότι με την κατάλληλη στάση τους μπορούν να μεταδώσουν στα παιδιά τους τις αξίες, τις στάσεις και τους τρόπους συμπεριφοράς που πρέπει. Είναι γνωστό άλλωστε από τις παιδαγωγικές θεωρίες ότι η οικογένεια είναι πολύ σημαντικός παράγοντας κοινωνικοποίησης του ατόμου, αλλά και εκμάθησης κοινωνικών ρόλων. Οι γονείς αποτελούν για τα παιδιά τους τα καλύτερα πρότυπα. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμά του⁴⁷: «Είναι μια μηλιά και κάνει ξινά μήλα. Εμείς τώρα τι πρέπει να κατηγορήσωμεν, τη μηλιά ή τα μήλα; Τη μηλιά. Λοιπόν κάμνετε καλά εσείς οι γονείς, που είστε η μηλιά, να γίνονται και τα μήλα γλυκά»⁴⁸.

*-Καταδικάζει την υπερβολική προτίμηση στο ένα ή στο άλλο φύλο, στοιχείο που παρατηρείται μερικές φορές ακόμα και στις μέρες μας*⁴⁹. Απευθυνόμενος σ' αυτούς που έχουν ιδιαίτερη προτίμηση στα αγόρια, λέει: «Καθώς ο Ιωακείμ και η Άννα δεν επροτίμησαν το αρσενικόν από το θηλυκόν, έτσι και η ευγένειά σας να μην προτιμάτε τα αρσενικά παιδιά σας από τα θηλυκά, διατί όλα πλάσματα του Θεού είναι»⁵⁰.

*-Με τον ίδιο τρόπο που συμβουλεύει τους γονείς όσο αφορά την ανατροφή των παιδιών, δίνει συμβουλές και στα παιδιά για τη στάση και συμπεριφορά τους απέναντι στους γονείς τους*⁵¹: «Τα παιδιά, παιδιά μου, όσον ημπορείτε να τιμάτε τον πατέρα σας και την μητέρα σας...»⁵².

ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΑ ΤΟΝ ΑΙΤΩΛΟ.

Στο σημείο αυτό μπορούσαν να αναφερθούν ενδεικτικά, μερικές μόνο από τις πολλές κριτικές που έχουν γίνει στη μεγάλη προσφορά του Κοσμά του Αιτωλού στον ελληνισμό.

Α. Ψαλίδας : Σεβόταν τον Κοσμά τον Αιτωλό τον πρώτο και μεγαλύτερο ευεργέτη του Έθνους, γιατί με τη θεία και αποτελεσματική του διδαχή καταπολέμησε

⁴⁴Φ. Μιχαλόπουλος, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, σσ. 56-57, Κ. Μαραγιάννης, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, σελ. 18, Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, σελ. 83, Γ. Μεταλληνός, «Κοσμάς ο Αιτωλός», σελ. 248, Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σελ. 257.

⁴⁵ Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, Διδαχή Α1, σσ. 133-134.

⁴⁶ Βλέπε σχετικά: Μαρία Μαρμασούλα, *Πατροκοσμάς*, σσ. 182-188 και Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σσ. 182-191.

⁴⁷ Κ. Μαραγιάννης, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, σελ. 20, Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σελ. 263.

⁴⁸ Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, Διδαχή Β1, σσ. 188-189.

⁴⁹ Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σελ. 267.

⁵⁰ Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, Διδαχή Β1, σελ. 186.

⁵¹ Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σελ. 268.

⁵² Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, Διδαχή Ε, σσ. 282-283.

κακά όπως τη δεισιδαιμονία, την πολυτέλεια, την κακοήθεια και το κυριότερο απ' όλα γιατί φρόντισε για την ίδρυση σχολείων⁵³.

Φ. Μιχαλόπουλος: Ο Κοσμάς ο Αιτωλός ήταν προσωπικότητα εντελώς ιδιόρρυθμη, ανεπηρέαστη και πρωτότυπη. Είχε δυνατό ύφος, απλές αλλά «υψηλές» ιδέες και στάση σεμνή. Στα κηρύγματά του κατακτούσε και γοήτευε τα πλήθη⁵⁴.

Ι. Μενούκος: Αφησε πολύτιμη κληρονομιά στον ελληνισμό τις διδαχές του και τα σχολεία... Εκείνο που τον ενδιέφερε ήταν να μεταδώσει τα βασικά σημεία της ορθόδοξης διδασκαλίας⁵⁵.

Μ. Γκιόλιας : Με το κήρυγμά του ο Κοσμάς ο Αιτωλός διέδωσε τα γράμματα, τόνωσε τη θρησκεία, βοήθησε στη διατήρηση της γλώσσας και γενικά η προσφορά του ήταν πολύτιμη και πολύπλευρη στον υπόδουλο ελληνισμό⁵⁶.

Κ. Σαρδελής: Η παιδευτική προσπάθεια του Κοσμά του Αιτωλού απέβλεπε όχι απλώς να μάθουν τα ελληνόπουλα γράμματα, αλλά να μάθουν γράμματα που να τα οδηγήσουν στην εκκλησία, κοντά στο Θεό⁵⁷.

Κ. Μαραγιάννης: Αν μελετήσουμε τις θρησκευτικές και πολιτικοκοινωνικές ιδέες του Κοσμά του Αιτωλού, μπορούμε αναμφισβήτητα να πούμε ότι υπήρξε μια διαβαλκανική προσωπικότητα σαν κι αυτή του Ρήγα Φερραίου, του Αδαμάντιου Κοραή ή του πατριάρχη Γρηγορίου του Ε'. Ό,τι υπήρξε ο Ρουσσώ το 18^ο αι. στη Γαλλία για ολόκληρη την ανθρωπότητα, υπήρξε ο Κοσμάς ο Αιτωλός για τον Ελληνισμό κατά την εποχή της τουρκοκρατίας. Οι ιδέες του πρέπει να αποτελούν τη βάση της πολιτικής ιδεολογίας των Ελλήνων έτσι ώστε να υπάρξει ένα κράτος με αρχές την ελευθερία, την ισονομία, την ισοπολιτεία, τη δικαιοσύνη, την παιδεία και την αξιοκρατία⁵⁸.

Σ. Σάκκος: Ο Κοσμάς ο Αιτωλός «υπήρξε φλογερός απόστολος του Χριστού και ακάματος κατηχητής του λαού σε σκοτεινά χρόνια». Το πνευματικό του ανάστημα είναι τόσο μεγάλο που δεν μετριέται με γήινα μέτρα. Το χρωστά στην πίστη που είχε και η οποία φλόγιζε την καρδιά του και του έδινε φτερά στα πόδια για την πραγμάτωση του μεγάλου σκοπού του. Η μοναδική του σκέψη ήταν πώς θα βοηθήσει το έθνος να αναγεννηθεί πνευματικά και να ελευθερωθεί από την ηθική, πνευματική και κοινωνική σκλαβιά του, τα οποία θα έφερναν την εθνική λευτεριά⁵⁹.

Βιβλιογραφία

Π. Αραβαντινός, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, τ. α', εκδ. τυπ. Βλαστού, Αθήνα 1865.

Π. Βασιλείου, *Η επισκοπή Λιτζάς και Αγράφων επί Τουρκοκρατίας*, εκδ. Μαυρίδης, Αθήνα 1960.

Χ. Βασιλόπουλος, *Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός*, εκδ. Ορθόδοξος Τύπος, Αθήνα 1993.

Δ. Γιάκος, «Κοσμάς ο Αιτωλός», εφημ. *Καθημερινή*, 23-8-1959, σελ. 3.

⁵³ Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σελ. 291.

⁵⁴ Φ. Μιχαλόπουλος, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, σελ. 14.

⁵⁵ Ι. Μενούκος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και βιογραφία*, σελ. 28.

⁵⁶ Μ. Γκιόλιας, *Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός*, σελ. 119.

⁵⁷ Κ. Σαρδελής, *Ο προφήτης του Γένους, Κοσμάς ο Αιτωλός*, σσ. 39-40.

⁵⁸ Κ. Μαραγιάννης, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, σσ. 6-7, και 26.

⁵⁹ Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, σσ. 20-21.

- Μ. Γκιόλιας, *Ο Κ. Αιτωλός και η εποχή του*, εκδ. Τυμφορηστός, Αθήνα 1972.
- Α. Καντιώτης, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, Αθήνα 1991.
- Κ. Κώνστας, *Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός*, εκδ. Εκκλησιαστικές εκδόσεις εθνικής εκατονπεντηκονταετηρίδος, Αθήνα 1973.
- Ι. Λαμπρίδης, *Ηπειρωτικά αγαθοεργήματα και άλλα δημοσιεύματα*, εκδ. Ε.Η.Μ., Ιωάννινα 1971.
- Θ. Παλιούρας, «Η αληθινή προσωπογραφία του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο*, τ. ε', σσ. 280-284.
- Μαρία Μαμασούλα, *Πατροκοσμάς, Ιερουργός του λόγου και της πράξης*, εκδ. Ορθόδοξο Φιλανθρωπικής, Ιεραποστολικής και Πολιτιστικής Ενώσεως η «Αγία Φιλοθέη», Αγρίνιο 2001.
- Κ. Μαραγιάννης, *Κοσμάς ο Αιτωλός, Θρησκευτική-Ιδεολογική και κοινωνική θεώρηση των ιδεών του και του έργου του*, εκδ. Πανεκδοτική Αγρινίου, Αγρίνιο 1994.
- Ι.Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και Βιογραφία*, εκδ. Τήνος, Αθήνα 1979.
- Γ. Μεταλληνός, *Τουρκοκρατία, οι Έλληνες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1989.
- Γ. Μεταλληνός, «Κοσμάς ο Αιτωλός», *Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα*, τ. 35ος, εκδ. Πάπυρος, σσ. 246-249.
- Φ. Μιχαλόπουλος, *Κοσμάς ο Αιτωλός ο Εθναπόστολος*, εκδ. Ι.Μητροπ. Αιτωλίας και Ακαρνανίας, Αθήνα 1969.
- Νικόδημος Αγιορείτης, *Συναξαριστής Νεομαρτύρων*, εκδ. Ορθόδοξος Κυψέλη, Θεσ/νίκη 1996.
- Ε. Ξηροτύρης, «Κοσμάς ο Αιτωλός, ο διδάχος του γένους», περ. *Στερεά Ελλάς*, Ιαν-Φεβρ. 1975, σελ. 12.
- Σ. Σάκκος, *Ο απόστολος του σκλαβωμένου Γένους*, εκδ. Ο.Χ.Α. Απολύτρωσις, Θεσ/νίκη 1996.
- Κ. Σαρδελής, *Ο προφήτης του Γένους, Κοσμάς ο Αιτωλός*, εκδ. Αστήρ, Αθήνα 1980.
- Χρ. Τζούλης, *Το «ποθούμενο» στις διδαχές του Αγίου Κοσμά*, Θέρμο 1997.
- Σ. Χριστοδουλίδης, *Βίος και ακολουθία Κοσμά του Αιτωλού*, εκδ. Πανεκδοτική Αγρινίου, Αγρίνιο 1996.
- Π. Χριστόπουλος, *Το Μοναστήρι Κοσμά του Αιτωλού*, εκδ. Ιερά Μητρ. Καρπενησίου, Αθήνα 1986.